

Ярема Євгенович Полотнюк (2 липня 1935 – 22 серпня 2012). Українське сходознавство зазнало гіркої непоправної втрати: з життя передчасно пішов блискучий орієнталіст, оригінальний учений-поліглот, талановитий педагог, непересічний перекладач та письменник.

У його особі гуманітарна наука втратила відомого іраніста й арабіста – одного з небагатьох подвижників, хто вирізнявся глибоким фаховим вишколом, помноженим на пристрасне захоплення Сходом – справою всього його яскравого життя. Тільки серед арабістичного доробку Полотнюка – перший переклад найдавніших сур Корану та матеріали до історії України з діаріуша Павла Алепського (“Подорож Макарія III”), які він переклав з оригінальних арабських манускриптів, що зберігаються в Лондоні та Санкт-Петербурзі. Якби внесок Яреми Євгеновича в українську орієнталістику обмежився лише цими двома сюжетами – Кораном та рукописами “Подорожі”, – то тільки вони надійно закріпили б за ним славу провідного вітчизняного сходознавця. На жаль, так склалося, що за радянських часів вчений потрапив у максимально несприятливі історичні та соціально-політичні умови для занять обраними ним науковими темами. До Незалежності усі спроби в Україні започаткувати інституціонально сходознавчу науку були приречені на провал. Отож ліченим фахівцям рівня Полотнюка надто складно було реалізувати свій потужний творчий потенціал.

Полотнюк був одним із патріархів тієї галузі знань, яка перебувала на межі заборони в радянську добу. Тим значущішою була спроба вченого за тих часів опублікувати в українському перекладі фрагменти Святого Письма мусульман – книги, з якою і в російських перекладах можна було познайомитися лише в нетрях “спецхранів”.

Прагнення українського орієнталіста взятися за переклад Корану зумовлено декількома чинниками. Його пізнання Сходу почалося передусім у Львові, де юнаку у 15 років уперше почув таджицьку мову і тоді ж зацікавився ще й спорідненою перською, а відтак – арабською графікою й арабською мовою. Як це буває, його першою “хрестоматією” з арабської мови став саме Коран. Відтоді, керуючись інтуїцією та за допомогою випадкових наставників, Я. Полотнюк самотужки вивчав арабську й перську мови, сумлінно студіюючи все, що було з цих предметів у бібліотеках Львова та в букіністів. Поступово мовою оригіналу почав опановувати дві найвизначніші пам’ятки арабського красномовного письменства – славетну збірку казок “1001 ніч” та Коран. Мова першого твору була простішою й доступнішою, бо існують різні видання – починаючи з адаптованих для дітей або відредагованих як у лексичному, так і в “ідеологічному” сенсі для християнського читача, і закінчуючи рукописними редакціями, що тяжіють до народно-розмовних ідіом. Відповідно, такі тексти скеровували Полотнюка до поглибленого вивчення не тільки арабської літературної мови, а й її діалектів. Першим таким діалектом для молодого сходознавця став єгипетський, позаяк йому вдалося дістати повну фотокопію рукопису популярних арабських казок із численними єгипетськими діалектизмами. Це був тритомний манускрипт зі знаменитої колекції відомого петербурзького орієнталіста, цінителя і знавця східних старожитностей барона Д. Г. Гінцбурга (1857–1910). Інтриги до студіювання тексту унікального рукопису дослідникові додавало й те, що його власник походив із Кам’янця-Подільського та ще й був автором і досі неперевершених публікацій про складну систему арабського віршування.

Усе своє життя Я. С. Полотнюк переконував своїх учнів і шанувальників залучати саме цей оригінал до українських перекладів “1001 ночі”, зважаючи на соковитість і барвистість його стилю, щедро уквітчаного перлинами народної лексики. У нашому власному перекладі цього твору (перше видання 1991 р.; друге – 2011-го) ми активно послуговувалися настановами колеги й друга та саме його фотокопіями арабських першоджерел.

Не шукаючи банальних шляхів до реалізації поставленої мети, вчений згодом більше зосередився усе ж на Корані – головному першоджерелі не тільки арабської, а й усієї мусульманської цивілізації. До того ж класичні твори перських авторів рясніли цитаціями зі Святого Письма – звісно, арабською мовою. Так у Полотнюка виник задум подати у власному перекладі для початку хоча б найдавніші сури мекканського періоду. Поетичність, лаконічність, магія усного звучання та таємничість містика змісту сакрального тексту спонукали вченого (й письменника за покликанням) взятися за ту нелегку справу. Поступово збиралися необхідні книги – передусім перше європейське видання Корану, виконане Густавом Флогелем, – справді величезна бібліографічна рідкість. Далі – польські переклади Й. Буцацького та Й. Белявського, так само недоступні в українських книгозбірнях. Із російських перекладів на той час уже було надруковано працю І. Ю. Крачковського (1963), проте вона ще залишалася за ґратами все тих же “спецхранів” та й мало задовольняла Я. Полотнюка через надмірний буквалізм. Український сходознавець добре усвідомив, що орієнтуватися треба було на якісь інші приклади, критерії та методологічні засади. Більш “розкручений” і поширений давній переклад казанського професора Гордія Саблукова (1804–1880) так само не задовольнив дослідника й перекладача. І він обирає за свій дороговказ російськомовний переклад Корану А. Ю. Кримського (1902), вже напівзабутий через те, що і переклад було здійснено невеликого фрагмента – лише 28-ми найкоротших сур, – і академіка в Україні на ті часи так по-справжньому ще й не було реабілітовано.

Складна справа займатися не надто заохочуваними суспільством проектами, а ще складніше – опублікувати бодай перші їхні результати. Мало хто був здатен оцінити ту працю, а ще менше було охочих ризикнути своєю головою, аби дати їй зелене світло. Така людина все ж знайшлася – в особі талановитого перекладача й редактора журналу “Всесвіт” Олександра Івановича Тереха. Співпраця двох неординарних особистостей вилилася, мабуть-таки, у сенсацію: влітку 1990 р. читачі журналу побачили в ньому... переклад Корану – вперше в історії українською мовою з тексту арабського оригіналу. Дарма що цензура тоді все ще остерігалася дати “добро” на вживання слова “Аллах”, та ще й з великої літери! Але ж у переддень краху держави войовничого безбожжя традиційні загрози вже почали руйнуватися: переклад Яреми Полотнюка (за редакцію О. Тереха) супроводжувався доти небувалою (ще однією зухвалістю) вступною статтею перекладача “Священна книга ісламу” про Коран, Пророка мусульман та ін.

Сьогоднішньому арабісту-початківцю, народженому в той же радянський 90-й рік, важко збагнути масштаби значущості події: то був подвиг, до певної міри акція інтелектуальної непокори. Текст перекладу Я. Полотнюка разом з його ж передмовою сьогодні легко можна знайти в мережі Інтернет на численних сайтах – цей факт є конкретним визнанням високої якості праці вченого і водночас – мірилом того, наскільки великий шлях пройшло менш ніж за чверть століття звільнене від ідеологічного зашморгу суспільство.

Я. Полотнюк взагалі відзначався ґрунтовними науковими знаннями ісламської проблематики, якими щедро ділився як у фахових наукових виданнях, так і в популярних статтях. Зокрема, у львівських архівах він виявив раніше не відомий машинописний український переклад Корану, виконаний О. Абраньчаком-Лисенецьким (з німецької мови) в 1913 р. Наукова громадськість дізналася про цей переклад з публікації Я. Полотнюка в журналі “Жовтень”. Інші статті дослідника торкалися різноманітних аспектів життя ісламського світу, культурного та духовного побутування українських мусульман, історії Татарстану тощо. У пам’ять колеги й друга журнал “Східний світ” (№ 1, 2013) опублікував мій фрагмент нового перекладу Корану – саме тієї його частини, яку вперше подав українською мовою Я. Є. Полотнюк. У середині 1990-х років ми вдвох виношували ідею завершити переклад і видати повний текст разом, але з різних обставин той задум так і не випало здійснити.

Ті ж самі сури й аяти, видані в 1990 р. Я. Є. Полотнюком, журнал вміщує свідомо з міркувань підкреслити спадковість української арабістики та надати читачеві можливість самостійно оцінити два різні переклади, можливо, різні наші підходи до трактування Святого Письма мусульман.

Духовною спадкоємністю яскраво характеризується і постать самого Я. Є. Полотнюка. Народився він 2 липня 1935 р. в місті Коломиї Івано-Франківської (тоді Станіславівської) області в родині відомої письменниці Ірини Вільде (справжнє ім’я – Дарія Дмитрівна Полотнюк; дівоче прізвище – Макогон) та лісового інженера Євгена Васильовича Полотнюка.

Ярема втратив батька у 8 років – його розстріляли фашисти. Першим учителем юного Полотнюка стала бабуся Адольфіна Гнатівна Макогон, німкеня, яка розмовляла з рідними, залежно від ситуації, то українською, то німецькою мовами.

Після закінчення у Львові середньої школи Я. Полотнюк навчався в 1952–1958 рр. у Львівському політехнічному інституті. Не полишаючи свого захоплення східними мовами, він знайомиться з професором Алелі Теймуразі, завдяки якій дістає тексти шедеврів перської літератури. Він щедро ділиться ними з поетом та перекладачем В. Мисиком (1907–1983) та В. Рудковським, який пізніше так само перекладатиме з таджицької.

Ще будучи студентом четвертого курсу Політехніки, Полотнюк організував гурток перської мови, який успішно працював під патронатом професора С. М. Шаховського та викладача кафедри нової історії М. М. Кнорова. (Перед війною останній закінчив Варшавський університет за фахом “китайська мова та санскрит”). Тоді ж Я. Полотнюк познайомився з відомим арабістом А. П. Ковалівським. Влаштувавши Я. Полотнюкові “бліц-екзамен” з арабської й перської мов, харківський професор порадив студентові-політехніку: “Та кидайте ви цю освіту технічну і їдьте навчатися до Ленінграда! Тільки до Ленінграда!”.

Проте спершу довелося відпрацювати за отриманим фахом інженера-електрика. Ті довгих три роки Я. Полотнюк щоранку, коли рідні ще спали, самотужки студіював підручники з арабської і перської мов. Врятував випадок – коли 1962 р. у Львові, як і по всій Україні, проходила Декада таджицької літератури й мистецтва, львівський письменник Р. А. Братунь (1927–1995) запропонував Я. Полотнюкові привітати таджицьких письменників їхньою рідною мовою. Молодий інженер зробив те з неабияким успіхом, а наступного дня дивака-технаря запросили до секретаря обкому партії з питань ідеології В. Д. Маланчука. Той, згадавши, як і сам трохи цікавився перською мовою, благословив Полотнюка на навчання в Ленінграді; майбутнього сходознавця підтримав також академік-мінералог Є. К. Лазаренко (1912–1979).

До Ленінградського університету Я. Є. Полотнюка прийняли без вступних іспитів, з умовою скласти “академрізницю” у Львові – крім арабської та перської мов. Я. Полотнюкові вкотре пощастило: тоді Східний факультет переживав ліпші часи, там працювали такі корифеї, як високоерудований філолог-іраніст С. М. Соколов (1923–1985), глибокий знавець іранських мов, декан факультету М. М. Боголюбов (1918–2010), історик перської літератури професор О. М. Болдирев (1909–1993). Однак найбільшим здобутком Я. Полотнюка стало знайомство з епіграфістом і мистецтвознавцем Л. Т. Гюзальяном (1929–1994) та арабістом В. І. Беляєвим (1902–1976), яких він уважав своїми головними вчителями.

Навчаючись у Ленінграді, Я. Є. Полотнюк за підтримки О. Ф. Акімушкіна (1929–2010) скористався шансом ознайомитись із багатими фондами рукописів університетської бібліотеки, Державної публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна, Ленінградського відділення Інституту сходознавства Академії наук СРСР (нині – Інститут східних рукописів РАН).

Переддипломну практику сходознавець проходив у Душанбе (Таджикистан), де мав нагоду практикуватися в живій мові, відвідувати лекції професорів Галяля Карімова та Андрія Євгеновича Бертельса (1928–1995). Практика справді була корисною й продуктивною: з одного боку, Я. Є. Полотнюк поглиблював знання усної таджицької мови, з другого – читав перською мовою під керівництвом доктора Фазилова “Багарістан” (“Весняний сад”) Абдаррахмана Джамі, який пізніше, в 1983 р., видав у Києві в українському перекладі. Там же, в Таджикистані, Полотнюк придбав близько 40-ка східних рукописів, які згодом подарував фонду рідкісної книги бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Особливе місце в науковому житті Я. Полотнюка відіграв Леон Тегранович Гюзальян – не лише фахівець високого класу, який досконало знав класичну та сучасну перську мову, історію мусульманського Сходу, його побут, звичаї та етику, а й людина високої порядності та культури, тонкий педагог. Він щедро ділився досвідом зі студентами, заохочуючи їхню жагу до знань. Не раз і не двічі Л. Т. Гюзальян запрошував студента до свого кабінету, коли там збиралися його друзі, такі, як дружина художника Натана Альтмана, піаніст Святослав Ріхтер чи генерал Джеганбані, особистий перекладач та аташе шаха Могамеда Пегляві. Творча аура й пієтет оточували й іншого вчителя Я. Є. Полотнюка – В. І. Беляєва, професора-арабіста, семітолога й арамеїста, що також знав декілька європейських мов. Коли В. І. Беляєв захотів, аби студент прочитав унікальну арабську хрестоматію В. Розена та В. Гіргаса, він запросив Полотнюка до себе додому, де вони вдвох на кухні розбирали з неї тексти. Пізніше луганський арабіст В. М. Бейліс (1923–2001) жартував: “Ви – третя особа, що удостоїлася честі бути на кухні у В. І. Беляєва, – першим був один американський арабіст, другим – історик-сходознавець Борис Захoder, і третім – ви”.

Спадкоємність наукових зацікавлень, прищеплена Полотнюкові петербурзькою сходознавчою школою, стійко виявилася в іще одному його інтересі в царині арабістики. Першочергова увага дослідників традиційно зосереджена на тих текстах географів, мандрівників та істориків, які подавали описи тих “чужинних” земель, держав і територій, що потрапляли в поле зору арабомовних авторів. Цінність і важливість таких текстів зростала, коли йшлося про періоди, гірше висвітлені (або й відсутні взагалі) в автохтонних літописах чи в повідомленнях інших іноземних історіографів.

Саме з таких міркувань невдовзі після закінчення східного факультету Я. Полотнюк обрав темою свого майбутнього дисертаційного дослідження не літературні тексти перською мовою, як то виглядало б природніше, а джерело арабомовне. Ним став трактат “Рихлат Макаріус” – щоденник Павла Алепського про подорож його батька патріарха Макарія III до християнських земель – інший (окрім Корану) грандіозний арабістичний проект невгамовного дослідника.

Православний антиохійський патріарх Макарій (пом. 1672 р.) здійснив у середині XVII ст. подорож до Русі та інших православних країн (у Молдавію, Волощину, до земель козаків) за грошовою підтримкою для своєї арабської церкви. Його супутник і син дякон Павло Алепський виконав опис цієї мандрівки арабською мовою з багатьма вульгаризмами з сирійського діалекту. Відсутність високої книжної освіти в автора з лихвою компенсувалася його спостережливістю, особливо коли він підмічає і фіксує побутові риси молдаван, козаків, московитів. Детально описує Павло Алепський і важливі політичні події, свідком яких він став під час мандрів. Саме тому “Подорож” зайняла вагоме місце як важливе історичне джерело XVII ст. у дослідників російських та румунських і меншою мірою – українських.

Опис “Подорожі” мовою оригіналу досі існує лише в рукописах, причому як у розширеній, так і в скороченій редакціях тексту. Повнішу версію містять лондонський, паризький та петербурзький манускрипти. За лондонським списком здійснено англійський переклад (1829, 1836) Ф. Бельфура, за паризьким списком – французький переклад (1930, 1933, 1950) Б. Раду. З бельфурівського перекладу виконувалися інші переклади російською мовою, допоки з ще одного московського манускрипту не з’явився прямий російський переклад (1896–1900) Г. А. Муркоса. Відтоді українські дослідники й перекладачі послуговувалися саме цим перекладом.

Зрозуміло, що і Ф. Бельфур, і Б. Раду не концентрували спеціально своєї уваги на тих пасажах “Мандрів”, що стосувалися козацьких та українських земель. Не завжди коректно потрактував такі фрагменти і Г. Муркос, який гірше орієнтувався в реаліях поза межами Московії. Саме за хибне тлумачення окремих місць арабського тексту Г. Муркоса піддав гострій критиці А. Кримський.

Лінію спадковості у справі дослідження й перекладу арабського оригіналу “Подорожі Макарія III”, започатковану видатним академіком, гідно продовжив Я. Є. Полотнюк. З того часу, як у 1912 р. опис короткої редакції діаріуша Павла Алепського (відомої нині під назвою “київський список”) частково подав учень А. Кримського О. Олесницький, українські дослідники (Т. Г. Кезма, А. П. Ковалівський, О. Й. Прицак) переважно цікавилися саме цим текстом. Заслугою Я. Полотнюка стало те, що він єдиний взявся за опрацювання записів Алепського за арабськими рукописними оригіналами повних редакцій – лондонської та петербурзької.

Уже в 1976 р. у львівському журналі “Жовтень” (нині – “Дзвін”), № 11, з’являється ґрунтовна стаття Я. Полотнюка “Очима арабського мандрівника”, де подано історіографічний огляд усього україномовного матеріалу з досліджуваного питання. “Твір Павла Алепського подає багато цікавих відомостей про матеріальну й духовну культури України в епоху визвольної війни проти польської шляхти (1648–1654) та ... возз’єднання з Росією. Досі ці відомості деякі дореволюційні і радянські історики України використовували дещо обмежено”, – писав дослідник (с. 149).

Я. Полотнюк наводить, зокрема, дані Павла Алепського про густоту населення на Брацлавщині, яку зауважив автор діаріуша в 1654 р., і те, як вже через два роки на тих же землях його вразила гнітюча картина занепаду і безлюдних руїн: “Ми проїхали через ті міста, які торік (тобто в 1655. – Я. П.) спалили ляхи в союзі з татарами”.

Подібними спостереженнями рясніє щоденник арабського автора, фрагменти якого подає Я. Полотнюк у прямому українському перекладі за лондонським рукописом. При цьому дослідник всюди подає в дужках точні посилання на конкретні аркуші й рядки манускрипту.

З перекладів та досліджень Полотнюка читач має можливість довідатись про різні технічні пристрої, які доводилося бачити Павлові Алепському в Україні, – гідрравлічний насос у лазні в Прилуках, фонтан у київському Миколаївському монастирі, “дивні залізні замки” в Печерському монастирі, великий годинник на одній із його дзвіниць та ін. Сирійського автора вражає високий рівень майстерності українських ливарників, теслярів на невеликих верф’ях, де будувалися великі човни (с. 150).

Найціннішими залишаються відомості Алепського про духовну культуру України XVII ст., побут населення, народну медицину, релігійні вірування й обряди, науку й освіту. Дуже цікавим є й портретний опис Б. Хмельницького, якого Павло вперше побачив у Богуславі. Він згадує навіть про те, що гетьман був одним із перших у Європі людей, які вживали каву. На той час у європейських країнах цей напій ще не був поширений.

Природно, що арабський текст, який подавав опис такого широкого спектра різноманітних реалій, та ще й пересипаний численними сирійськими діалектизмами, примусив Я. Полотнюка взятися за вивчення цього діалекту – на додаток до студійованого раніше єгипетського. У приватному архіві вченого зберігаються матеріали його конспектів з різних джерел, за якими він студіював сирійський народно-розмовний варіант арабської мови.

Такий відповідальний підхід до дослідження не міг не принести позитивних результатів. У статті “Мандрівні записки Павла Алепського як джерело до історії культури України XVII століття” (журнал “Дзвін”, 1990, № 9) ми вже бачимо такі спостереження Я. Полотнюка: “...Г. А. Муркос міг у своєму перекладі написати фразу: «Хліб доставляли возами, а рибу кинтарами». У вічі одразу впадає невідповідність: чому ж хліб поставляли возами, а рибу кинтарами, адже віз – це засіб транспорту, а кинтар – міра ваги!

Звернувшись до оригіналу, ми бачимо, що і в одному, і в другому випадках мова йде про міри ваги, до того ж майже рівновеликі. В оригіналі стоїть: «Хліб (нам привозили) химлями...» <...> Якщо ми уточнимо ці дані з матеріалами тогочасної сирійської метрології, то побачимо, що 1 химль становить 230 кг, а халебський кинтар 228 кг” (с. 128).

Знання мовних нюансів дозволило Я. Полотнюкові виявити й інші курйози в перекладі Г. Муркоса, наприклад, коли той переклав вжиту Павлом Алепським в описі Б. Хмельницького лексему гаді в її діалектному значенні – “бесхитростный, спокойный, молчаливый”. Дослідник переконує, що в цьому контексті вона, навпаки, несе якраз своє класичне (навіть коранічне!) значення: “той, що веде правильним, вірним, істинним шляхом; що йде попереду, провідник, проводир, керівник, вождь”.

У широкому колі періодичних і наукових видань, поряд із дослідженнями, вчений друкував різні тематичні фрагменти з “Подорожі” – про адміністрацію Війська Запорозького, про українських живописців, про друкарню Печерського монастиря, опис церков, монастирів, міст, фортець тощо. Залишається тільки шкодувати, що Я. Полотнюк не встиг зібрати всі матеріали свого дослідження й перекладів “Подорожі” в окремій книзі – чимало напрацьовань залишилось у формі чернеток та рукописних нотаток.

Та не менш улюбленою (а може, й більше, ніж арабістика) галуззю зацікавлений вчений була іраністика у зрізі перської класичної літератури (класична проза й передусім поезія). Ще навчаючись у Ленінграді, Полотнюк уклав “Малу антологію перської поезії”, яку переклав у співпраці з М. Ільницьким. Ця антологія, скрупульозно вивірена й зважена з текстологічного боку, явила собою новий підхід в українській іраністиці. Своім прикладом вчений поклав край зумисне сформованому дилетантству, коли переклади робилися з російської мови і – в кращому разі – з кастрованих таджицьких видань, де максимально уникали згадки про Аллаха, пророка Мухаммада, його сподвижників та й узагалі цуралися коранічних цитувань. Вихований у найкращих традиціях петербурзької школи, вчений сповідував єдино правильний принцип, якого несхитно дотримувався упродовж свого життя: перекладати класичні твори лише з найкращих, бажано прижиттєвих рукописів, із залученням не таких численних на той час критичних текстів, а також літографічних видань. Ця антологія, надрукована у львівському журналі “Жовтень” 1966 р., попри всі сподівання, так і не набула суспільного резонансу, не була належно оцінена в наукових колах з простої й банальної причини – не було іще відповідних наукових кіл, тож нікому було її оцінювати, надто в Інституті суспільних наук, у тодішньому відстійнику радянської партноменклатури, де Я. Полотнюкові довелося працювати і який він ненавидів усім єством своєї душі.

У “Малій антології перської поезії”, поряд з першокласними й менш відомими поетами, був представлений трьома оповіданнями й “Багаристан” видатного поета Абдаррахмана Джамі, “великого завершителя” класичного періоду. В основу перекладу було покладено найстаріший ташкентський рукопис тимуридської доби, датований 1490 р. (кат. № 9870/1 Відділу рукописів АН Узбекистану), написаний середньоазіатським дрібним насталіком, та рукопис кулліяту № 1331 (Відділ рукописів АН Узбекистану), написаний хорошим насхом і скульсом. На той час уже існував скорочений таджицький варіант “Багаристану”, виданий 1966 р. в Душанбе іраністом Аьлохомом Афсахзодом, автором майбутнього критичного видання на основі п’яти рукописів, що побачило світ у московському видавництві “Наука” 1987 р. Принагідно завважимо, що в основі московського критичного тексту лежать і два згадані рукописи, використані Я. Полотнюком. Як воно часто буває й повинно бути, обидва вчені пильно стежили за спорідненими “багаристанівськими” студіями, підтвердженням чого є дарчий напис таджицькою мовою на книзі “Багаристан” з бібліотеки Яреми Євгеновича, виданій у Душанбе: “Ба рафик Полотнюк Я. Е. барои хотира аз нашири китоб Аьлохон Афсахоф. 26/ХІ-66 ш. Душанбе” (“Другові Я. Є. Полотнюку на пам’ять від автора книги Аьлохона Афсахова. 26/ХІ-66 м. Душанбе”).

“Багаристан” був одним з улюблених творів Яреми Євгеновича, і він усе мріяв, що ось настане відповідна година, найде натхнення, помножене на сприятливі обставини, і почнеться робота. Проте не можна було одній людині охопити весь огром перської класики, нехай навіть на рівні популяризації. Займатись в умовах

України високою сходознавчою наукою не було смислу, адже не станеш писати сам для себе, не було й сенсу друкуватись в академічних московських та ленінградських виданнях, бо тоді український читач був би позбавлений найелементарніших знань про культурний Схід.

Спершу в журналі “Жовтень” 1974 р. з’являється його публікація “Джалаледдін Румі та його твори”, а трохи згодом, 1975 р., в журналі іноземної літератури “Всесвіт” виходить друком вибране з “Масневі” та “Великого дивану” Джалаледдіна Румі. Тексти для перекладу були взяті з таких першоджерел: фрагменти з “Масневі-йе манаві” з видання Р. А. Нікольсона “The Mathnawi of Jalalu’ddin Rumi edited from the oldest manuscripts... by Reynold A. Nicholson, v. I–VIII, Leiden – London, 1925–1940”, з ювілейного тегеранського перевидання цього ж тексту (Тегеран, 1950), фрагменти з “Великого дивану Шамс-е Тебрізі” були взяті з видання критичного тексту, здійсненого іранським текстологом Баді оз-Заманом Фарузанфаром у 1958: “Коллійат-е Шамс йа диван-е кебір... Тегран, 1336”. У доповненому й доопрацьованому вигляді окремою книгою Джалаледдін Румі побачив світ у київському видавництві “Дніпро” 1983 р.

Співпраця з поетом М. Ільницьким виявилася плідною: в різний час у літературно-мистецьких журналах з’являються переклади з відомої й водночас маловідомої українському читачеві перської літератури. У журналі “Дніпро” публікуються фрагменти з “Шах-наме” Абу-ль-Касима Фірдоусі, а саме “Оповідання про Маздака і Кубада”, трохи згодом в альманасі “Сузір’я” були вміщені ще кілька оповідань зі славетної “Книги царів”. У тому ж таки журналі “Дніпро” було вперше надруковано українською мовою четвертий розділ “Гулістану” Сааді, у товаристві “Знання” виходить книга “Класик персько-таджицької літератури Гафіз Шіразький” та ще багато інших. Не треба бути надто проникливою людиною, аби завважити принцип відбору перекладачем класичних творів.

Тим часом вчений виношував ще одну невгамовну ідею – здійснити широкомасштабний прорив до персомовної літератури Індії, яка цікавила його ще зі студентських років. У радянські 1960-і – 1970-і роки на неї було накладено табу. Зовсім замовчувати її існування не вдавалося, бо про персомовну літературу Індії писали А. Ю. Кримський та О. П. Баранников (1890–1952), однак її дослідження в післявоєнний період опинилося в глибокому занепаді. І цей прорив був здійснений. У журналі “Всесвіт” 1979 р. в перекладі Я. Полотнюка виходить друком “Туті-наме” “народного оповідача” Ібадулли і трохи згодом – “Туті-наме” “могола” Мохаммеда Ходавенда Кадері з іще одною ґрунтовною передмовою про персомовну літературу Індії. “Туті-наме” Кадері як одна з п’яти відомих перських переробок санскритської “Шукасапті” не дарма привернула увагу вченого. Ця версія, написана барвистою й водночас простою і зрозумілою мовою, дійшла до нас у найбільшій кількості рукописів, що свідчить про велику її популярність на Сході. Саме на версії Кадері ґрунтувалися німецький переклад проф. К. Й. Л. Ікена (Штуттґарт, 1882) з передмовою проф. Й. Г. Л. Козегаргена (1792–1860) та англійський – Ф. Ґлодвіна (Калькутта, 1800; Лондон, 1801). Треба спеціально наголосити, що і версія Ібадулли, і версія Кадері (на основі бомбейського видання 1898 р.) були перекладені вперше не лише українською мовою – вони були першими й досі єдиними на теренах колишнього Радянського Союзу.

Оповідання з “Багаристану” Джамі, “Гулістану” Сааді, поезія та й, зрештою, все, до чого звертався Я. Полотнюк, були глибоко співзвучні його високим душевним пориванням, він ніби шукав у класиків відповіді на ті питання, які турбували

його, шукав підтвердження у проповідників добра і справедливості своїх життєвих настанов – бути людиною чистою, чесною і достойною.

За браком фахового оточення вдома у Полотнюка поступово з'явилися друзі й колеги у США, Великобританії, Чехії, Польщі, Словаччині, Єгипті, Лівані, Ізраїлі та Ірані. Усіх їх вирізняли не лише висока фахова ерудиція та знання, а й постійна готовність прийти на допомогу. Добрими словами Ярема Євгенович згадував і польських арабістів Януша Данецького та Юзефа Белявського, іраністів Тадеуша Махальського й пані Барбару Менкарську, тюрколога Яна Райхмана, ізраїльського арабіста Йоханана Каплівацького, не кажучи про численних друзів і колег із Ташкента, Душанбе, Баку, Самарканда та інших міст, куди наукова доля закидала львівського сходознавця.

На час здобуття Україною незалежності Я. Полотнюк працював у Музеї історії релігії та вкотре викладав у Львівському університеті ім. Івана Франка. І коли в Києві наприкінці 1991 р. академік НАН України О. Й. Прицак заснував Інститут сходознавства, одним із перших, кого він запросив на роботу, був Я. Є. Полотнюк; співробітником інституту він залишався, допоки ним керував О. Прицак.

Водночас із 1992 р. Я. Полотнюк поновив читання двох факультативних курсів східних мов – перської і арабської. Згодом, окрім мови, було впроваджено викладання й низки інших предметів: ісламознавства, країнознавства, історії перської та арабської літератури тощо.

Я. Полотнюка добре знали й шанували іранці: Посольство Ісламської Республіки ще в 1995 р. запросило його – єдиного вченого з України – до Тегерана на Другий всесвітній конгрес іраністів. Тією поїздкою він скористався для налагодження нових і розширення існуючих науково-культурних та освітніх зв'язків з іранськими університетами: через рік на стажування до країни запросили студентів з України – Львова та Києва.

У 1997 р. з ініціативи Я. Є. Полотнюка на філологічному факультеті Львівського національного університету ім. Івана Франка було відкрито кафедру сходознавства. Усі програми для курсів спеціальності “Перська мова й література” готував сам Полотнюк, а перші його студенти-іраністи згадують, як він читав їм на кафедрі мало не всі фахові лекції – перську мову й літературу, іранське країнознавство й ісламознавство, історію, теорію та практику перської каліграфії, основи перської поезики, керував першими практиками. Ярема Полотнюк віродив у Львові іраністику й арабістику, яка своїм рівнем не поступається попередній львівсько-петербурзькій школі. З його ініціативи у Львівському університеті вперше в Україні впроваджено курс “Вступ до персо-мусульманської культури”. Як працівник Музею історії релігії, Я. Полотнюк за сприяння музейників і бібліотекарів організував своїм студентам практику, де вони читають і описують оригінальні східні рукописи. До сформованої Полотнюком молоді кафедри надходять з Ірану раритетні видання класиків перської літератури.

Разом з Учителем студенти слухали платівки та диски із записами шедеврів перської поезії, читали епіграфічні написи на зброї, килимах та камені, відвідували його незабутні екскурсії, вечори-зустрічі перського Нового року – Новрузу. На них присутні читали напам'ять перські вірші та співали перських пісень. Довкола Вчителя поволі згуртувався чудовий колектив учнів-одномумців: Олег Кшановський, дочка сходознавця Ярина Полотнюк, талановитий перекладач Роман Гамада, викладачі Марта Стельмах, Ольга Максимів, Ірина Яремчук, офіцер Володимир Дубовик.

Ярема Євгенович став совістю студентів і колег – почути від нього зауваження було дуже прикро, бо кожному він вселяв впевненість, що той здатен на більше.

У 2004 р. Я. Полотнюк став першим із десяти нагороджених указом уряду Ірану фахівців, які одержали грамоту з рук міністра культури та ісламської орієнтації Ахмеда Масджед-Джамаї. Тоді ж ім'я сходознавця було внесено до енциклопедично-біографічного довідника “Нова історія України – Львівщина та львів'яни”.

Сходознавець і перекладач Я. Полотнюк успадкував від матері Ірини Вільде і талант письменника, який виявився в нього ще замолоду (про це докладніше: “Східний світ”, № 3, 2012, с. 172).

Я. Є. Полотнюк пішов із життя у розквіті своїх творчих сил. На його робочому столі залишилися в машинописі (частково – в рукописах): авторська книга про перську каліграфію (у двох томах); переклад арабської граматики Коена (اللغة العربية وقواعدها), по якій студенти вивчали мову; об'ємний повний зошит нотаток із сирійського діалекту, який вчений спеціально студіював для кращого розуміння діаріуша П. Алепського; спільний з Р. Р. Гамадою переклад з чеської мови підручника єгипетського діалекту (J. Oliverius, R. Veselý. Egyptská hovorová arabština); незакінчена перська анонімна романтична повість “Нуш Афарін” (фрагменти); “Сабк-е шенас” (стилі перської літератури) М. Т. Бегара та багато-багато іншого.

Є реальна надія, що Центр орієнталістичних студій імені Яреми Полотнюка, ідея про заснування якого виникла у Львівському національному університеті, введе до наукового обігу неопубліковану спадщину яскравого подвижника українського сходознавства.

Валерій Рибалкін (Київ)

Юрій Анатолійович Пінчук (3 листопада 1937 – 22 грудня 2012). 22 грудня 2012 р. на 76-му році життя, після тяжкої та короткотривалої хвороби, відійшов у вічність відомий український історик Юрій Анатолійович Пінчук.

Юрій Пінчук народився 3 листопада 1937 р. у родині музичного майстра Анатолія Афанасійовича Пінчука та медичної няні Катерини Григорівни Петренко. Його родина, як і чимало тогочасних радянських громадян, зазнала неабияких лихоліть та поневірянь. Батько у дитячі роки втратив рідних, виховувався у дитячому будинку в Чернігові, а мати пережила страшний голодомор, який змусив її перебраться з Гомельщини до Києва.

Перші дитячі враження Юрія Пінчука зафіксували наелектризовану атмосферу окупованого Києва. Понівечені будинки, німці на площах і вулицях старого міста, повсякденний обмінно-торговельний побут Євбазу, суцільні злидні, холод, голод, тривала невідомість, постійні пошуки харчів – ці образи навічно закарбувалися в його свідомості.

Подальші сторінки біографії Юрія Пінчука здебільшого пов'язані з повоєнним Києвом. У 1955 р. майбутній історик закінчив середню школу. Згодом був призваний до лав Радянської армії й опинився на теренах Північного та Західного Казахстану, де в 1956 р. брав участь в освоєнні цілинних і перелогових земель. Пізніше юнак закінчив військову радіотехнічну школу в Харкові.

Масштабні перетворення в житті країни, складна доля його родини спричинилися до перших роздумів Юрія Пінчука стосовно недавньої та далекої минувшини, зокрема, щодо перспектив майбутнього фаху на ниві історії. Втім, реалізувати юнацькі бажання пощастило не одразу. Довелося попрацювати монтажником на Київському